

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI:10.35774/app2022.02.167
УДК 343.137

Петро Декайло,

старший викладач кафедри кримінального
права та процесу Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3711-0065>

Володимир Бабій,

студент юридичного факультету
Західноукраїнського національного
університету

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Проведено детальний аналіз положень, закріплених у КПК України, про кримінальне провадження щодо неповнолітніх осіб. Визначено процесуальні помилки під час здійснення такого провадження та запропоновано різноманітні шляхи уникнення їх подальшого вчинення суб'єктами кримінального провадження на практиці. Зокрема детально досліджено питання їх порушення саме стороною обвинувачення: прокурором, слідчим та оперативно-уповноваженими працівниками. Досліджено думки різноманітних вчених (як українських, так і зарубіжних) щодо найбільш проблемних та власне дискусивних питань щодо процесуальних нюансів та специфічних особливостей проведення кримінального провадження щодо неповнолітньої особи. На основі цього окреслено позиції щодо покращення чинного кримінально-процесуального законодавства з єдиною метою у всіх випадках: підвищення рівня захисту та забезпечення прав, свобод, а також законних інтересів людини, насамперед дитини, які передбачені як Конституцією України, так і Кримінальним процесуальним кодексом України від 2012-го року.

© Петро Декайло, Володимир Бабій, 2023

Виокремлення із загального кримінального провадження в окреме – провадження для розслідування важливої категорії справ, де власне фігурують діти, є надзвичайно прогресивним кроком для українського законодавства. Оскільки законодавець, таким чином бажає створити найкращі умови для визначення, як усіх необхідних для справедливого вирішення ситуації, обставин самого кримінального правопорушення, так і уникнути негативного впливу на психічне здоров'я неповнолітнього. Досягнення цього балансу – надзвичайно важливий крок на шляху становлення України як дійсно демократичної, соціальної та правової держави. Країни, яка прагне до світлого європейського майбутнього, засвоївши досвід гіркого радянського.

Ключові слова: неповнолітня особа, дитина, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, непряма дискримінація, вік, ювенальна юстиція, прокурор, слідчий, суд.

Dekailo P., Babiy V.

Some questions regarding freedom from self-disclosure as one of the principles of the criminal procedure

A detailed analysis of the provisions enshrined in the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding criminal proceedings against minors was carried out. A number of procedural errors during the implementation of such proceedings are identified and various ways are proposed to avoid their further commission by subjects of criminal proceedings in practice. In particular, the issue of their violation by the prosecution: the prosecutor, the investigator, and operationally authorized employees was investigated in detail. The opinions of various scientists, both Ukrainian and foreign, regarding the most problematic and actually debatable issues regarding procedural nuances and specific features of conducting criminal proceedings against a minor have been studied. Based on this, this article highlighted a number of positions regarding the improvement of the current criminal procedural legislation with the sole purpose, in all cases: to increase the level of protection and provision of rights, freedoms, as well as the legitimate interests of a person, first of all, a child, which are actually provided as The Constitution of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine from 2012.

Separation from general criminal proceedings into separate proceedings for the investigation of an exceptional category of cases involving children is an extremely progressive step for Ukrainian legislation. Because the legislator, in this way, wants to create the best conditions for determining both all the circumstances necessary for a fair resolution of the situation, the circumstances of the criminal offense itself, and to avoid negative effects on the mental health of minors. Achieving this balance is an extremely important step on the way to the formation of Ukraine as a truly democratic, social and legal state. A country that aspires to a bright European future while learning the bitter Soviet experience.

Keywords: a minor, child, criminal offence, criminal proceedings, the principle of ensuring the best interests of the child, indirect discrimination, juvenile justice, age, prosecutor, investigator, court.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні підвищилися темпи зростання злочинності, зокрема серед неповнолітніх осіб, тобто серед майбутнього цвіту нації – дітей. Це переважно пов'язано з найбільш трагічною датою для нашої країни, початку ХХІ ст., а саме: 24-м лютого 2022 року. День, коли почалося повномасштабне відкрите вторгнення РФ на суверенні території нашої держави. День, коли почалась війна!

Війна завжди була катастрофою соціальної та економічної сфери для тієї країни, на території якої ведуться бойові дії. Великий ризик для життя та здоров'я, важке матеріальне становище, безперешкодний доступ до зброї, численні злочини щодо неповнолітніх осіб військовослужбовцями країни агресора – росії, а також втрата контролю над значними територіями органами державної влади та правоохоронних органів. Такі фактори сприяють зростанню злочинності серед цивільного населення. Підтвердження цьому є ті численні випадки, вчинення громадянами так званого «мародерства» в перші місяці війни. Саме тому розпочалися кардинальні зміни кримінального-процесуального законодавства до нових умов, що склалися в нашій державі, з основною метою – забезпечення та захисту прав людини, а особливо дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зміст та специфіку здійснення кримінального провадження, зокрема щодо неповнолітніх осіб, досліджували такі вчені-теоретики, як: А. О. Яровий, А. В. Савченко, М. І. Сірий, О. О. Юхно, В. С. Зеленецький, В. В. Горошко, О. В. Ярош, Ю. І. Ковальчук, Н. І. Клименко, О. М. Павлик, В. В. Лисенко, Г. М. Омеляненко, М. О. Карпенко та ін.

Мета дослідження – аналіз процесуальних особливостей, які притаманні кримінальному провадженню щодо неповнолітніх осіб. Визначити найбільш суперечливі питання цього провадження. Покращення чинного КПК України, використовуючи праці не тільки найкращих українських науковців, а й також іноземний досвід та насамперед практику ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Захист та забезпечення належно реалізації прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, а особливо неповнолітньої особи, відповідно до ст. 3 Конституції України (надалі – Конституція) є та має бути одним з найбільш пріоритетних напрямків державної політики як у мирний час, так і в умовах воєнного стану. Яскравим прикладом практичної реалізації цієї норми Конституції є закріплений принцип найкращих інтересів дитини в кримінально-процесуальному законодавстві України. Його суть полягає в тому, що під час прийняття будь-якого рішення в кримінальну провадженні необхідно завжди ретельно оцінювати його вплив на відповідну неповнолітню особу. Саме цей принцип надзвичайно точно застосував Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) у справі «Т. проти Сполученого королівства» від 16 грудня 1999 року. У цій гучній справі своїм рішенням ЄСПЛ постановив, що неповнолітній підсудний не мав жодної змоги ефективно брати участь у провадженні через надмірну публічність судового засідання у поєднанні з пильною увагою ЗМІ до цього процесу, а також через обмежену здатність спілкуватися із захисниками та подавати свої докази. Тому ЄСПЛ визнав, що у даній справі було власне порушено принцип забезпечення найкращих інтересів дитини [1; 3, с. 119–120].

Відповідно до змісту ст. 484 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України), кримінальні провадження щодо неповнолітніх осіб здійснюється у загальному порядку, але з обов'язковим врахуванням особливостей, передбачених Главою 38 цього Кодексу, а також усі додаткові гарантії, передбаченні в міжнародних договорах, які ратифіковані Верховною Радою України (надалі – ВРУ). Варто зауважити, що у випадках, коли будь-яка норма кримінального законодавства суперечить положенням міжнародного договору, згоду на обов'язковість яких надала ВРУ, то відповідно до ч. 4 ст. 9 КПК України, пріоритетними в застосуванні є норми передбачені саме міжнародними договорами [2; 4, с. 259].

На перший погляд, виокремлення провадження, розгляд справ, щодо неповнолітніх, надання таким особам додаткових прав та гарантій – це вияв дискримінації. Дуже вдало це дискусивне питання розкрив український вчений Ю. Завгородній, який писав: «права дитини значною мірою є тими ж людськими правами ... частина прав дитини – на відміну від людських прав враховують саме потреби дитини та вразливість носіїв цих прав». Тобто, з цього випливає, що по суті права дитини є таким собі унікальним «продовженням» прав людини. Однак варто розуміти, що цими додатковими правами та гарантіями держава не надає переваги неповнолітнім особам [5, с. 24].

Суб'єкти законодавчої влади, як правило демократичних держав, лише намагаються урівняти початкове правове становище як неповнолітніх, так і повнолітніх осіб, враховуючи передусім особливості психічного та фізичного розвитку дитини. Оскільки притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності, без врахування їхніх особливостей – це очевидний вияв «непрямої дискримінації» [4, с. 257–258].

Варто зазначити, що під час кримінального провадження щодо особи, яка не досягла 18-річного віку, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та інші особи, які безпосередньо беруть участь у такому провадженні, зобов'язані, відповідно до законодавства, вчиняти усі процесуальні дії в особливому порядку, який мінімально порушував звичайне життя неповнолітнього та повністю відповідати його віковим та психологічним особливостям. Крім цього вищезгадані особи, повинні доступно роз'яснювати здійснювані ними процесуальні дії щодо неповнолітніх, та їх значення для них. А також, вживати усіх можливих дій, щоб уникати негативного впливу на неповнолітніх осіб, якщо це взагалі можливо [7, с. 77–78].

Саме тому для забезпечення вищезгаданої мети у чинному кримінально-процесуальному законодавстві існує ціла глава, яка надає додаткові гарантії захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх підозрюваних / обвинувачених у кримінальному провадженні. Це стає можливими завдяки ч. 2 ст. 484 КПК України, яка передбачає особливий порядок кримінального провадження щодо вищезгаданих осіб, які не досягли 18-річного віку. Крім цього, потрібно чітко розуміти, що статті 38 глави цього Кодексу, про яку йшлося раніше, застосовуються одночасно із загальними положеннями судочинства та здійснення до судового розслідування, які передбаченні в КПК України, і лише доповнюють їх [2; 6, с. 28–29].

Проте варто зауважити, що законодавець чітко передбачив, до яких саме кримінальних проваджень можуть застосовуватись спеціальні норми. Зокрема, до них відносять ті провадження, в яких [5, с. 225–226]:

- кримінальне правопорушення вчинила неповнолітня особа;
- особа досягла повноліття під час здійснення злочину;
- в одному провадженні одночасно обвинувачується особа у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, де хоча б одне з них вона вчинила до досягнення 18-річного віку;
- кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, де хоча б одна з них є неповнолітня, а всі інші – повнолітні.

Однак в останньому випадку відповідно до ст. 494 КПК України, чітко передбачено, що повинна бути обов'язково з'ясована можливість виділення матеріалів кримінального провадження щодо неповнолітньої особи в окреме провадження під час досудового розслідування [9, с. 412].

На особливу увагу заслуговує дослідження питання застосування заходів забезпечення щодо неповнолітніх. Оскільки, саме завдяки цим превентивним заходам, вдається забезпечити належну поведінку засудженого, підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження. Однак варто розуміти, що до неповнолітніх можуть застосовуватися всі без винятку заходи забезпечення, передбаченні ч. 2 ст. 131 цього Кодексу [2].

Проте їх реалізація на практиці має специфічні особливості. Надзвичайно ґрунтовно та досконало це питання дослідив науковець В. В. Романюк, який виходячи з проведеного ним масштабного аналізу міжнародних-правових актів визначив необхідні умови для застосування заходів забезпечення щодо неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. Насамперед він зазначає, що застосування примусу як заходу забезпечення має бути тільки у виняткових випадках, і обов'язково потрібно враховувати відповідність між таким заходом та тяжкістю кримінального правопорушення і обставинами його вчинення. Також теоретик твердо переконаний у тому, що під час застосування таких заходів необхідно враховувати особливості неповнолітнього як окремого індивіда відповідно до принципу якнайкращого забезпечення інтересів дитини [8, с. 230].

Серед усіх заходів забезпечення особливо детально хочемо звернути увагу саме на останній їх вид, який передбачений у ст. 131 КПК України про заходи забезпечення, оскільки однією з їхніх головних рис є примусово-виховний характер [2; 9, с. 415].

Незважаючи на те, що в Україні сьогодні гостро стоїть питання щодо неформальної процедури здійснення досудового розслідування та самого судового розгляду у злочинах, де фігурують неповнолітні, вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїй практиці зазначає: щодо неповнолітнього підозрюваного слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або ж просто за клопотанням прокурора може бути застосовано один із запобіжних заходів, визначених ст. 176 КПК України, а саме [2]: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою.

Проте для прийняття рішення слідчий суддя обов'язково має враховувати індивідуально-психологічні й вікові особливості самого неповнолітнього [6, с. 44].

Особливу увагу хочемо звернути саме на останній з перелічених вище запобіжних заходів, а саме: тримання під вартою. Оскільки саме він повністю позбавляє неповнолітнього можливості вільно пересуватися, чим відповідно найбільш суттєво обмежує його права та свободи. Тому його застосування передбачає тільки в крайніх випадках та винятково на підставах і в порядку, передбаченому КПК України [9, с. 415].

Саме щодо цього виду запобіжного заходу наказом Офісу Генерального прокурора від 04.11.2020 року № 509 чітко та детально передбачено особливості, які стосуються таких аспектів – під час застосування будь-якого заходу забезпечення, а особливо тримання під вартою, необхідно особливу увагу приділяти саме обґрунтованості та законності такого застосування. На практиці це полягає в тому, що відповідно до пункту 6.1 цього Наказу для того, щоб вирішити питання необхідності застосування щодо неповнолітньої особи запобіжного заходу саме у вигляді тримання під вартою, таку особу обов'язково має допитати процесуальний керівник особисто [8, с. 230].

Проте КПК України передбачає щодо цього запобіжного заходу важливі умови його застосування до неповнолітньої особи. Зокрема його застосування можливе тільки, якщо [2]:

- неповнолітній підозрюється / обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- наявність обґрунтованої підозри, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення.

Також обов'язкова наявність у такій підозрі доказів, які підтверджують недоцільність використання іншого запобіжного заходу, перелік яких вичерпний і міститься у ст. 176 КПК України, окрім такого, як власне тримання під вартою, який найбільш ефективний у такій ситуації для забезпечення запобігання ризикам [2; 8, с. 232].

Усі процесуальні гарантії щодо неповнолітнього у кримінальному провадженні стали можливими завдяки кропіткій праці Верховного Суду України, який ще у своєму Листі від 04.04.2013 № 511-550/04-13 передбачив такі особливості застосування запобіжного заходу щодо неповнолітніх. Це дало змогу створити основу для внесення змін до чинного кримінально-процесуального законодавства, яке нам відомо сьогодні [6, с. 44].

Крім цього, надзвичайно важливо, що законодавство України передбачає альтернативні заходи, які можуть бути застосовані до неповнолітньої особи, замість тримання такої особи під вартою до початку розгляду справи у суді. До таких заходів безпосередньо належать, наприклад, передання неповнолітніх під нагляд їхнім батькам, опікунам, піклувальникам, а в окремих випадках – адміністрації дитячої установи, якщо такі особи виховуються в дитячих установах, відповідно до ст. 493 КПК України [2].

Однак щодо окремої категорії неповнолітніх може застосовуватися такий запобіжний захід, як поміщення до приймальника-розподільника для дітей. Таку альтернативу триманню під вартою використовують тільки щодо осіб, які скоїли суспільно небезпечне діяння, що відповідає ознакам кримінального правопорушення. Варто зауважити, що в такому разі така особа повинна мати не менше 11 років та не бути повнолітньою, тобто до 18 років. Крім цього, обов'язково має вчинити такий злочин, за який КК України передбачає покарання позбавлення волі на строк не менше 5 років [8, с. 232].

Характерною особливістю саме цього альтернативного запобіжного заходу щодо неповнолітніх є те, що відповідно до ч. 4, ст. 499 КПК України строки тримання в приймальнику-розподільнику можуть бути продовжені до щонайменше 30-ти днів. Порядок такого продовження аналогічний до порядку продовження строків тримання під вартою [2].

Не варто також забувати, про ще одну важливу особливість кримінального провадження щодо неповнолітнього, а саме: вік, з досягненням якого особа власне може нести кримінальну відповідальність. Оскільки право кожної країни розвивалося під дією різноманітних факторів, цілком логічно, що питання щодо такого віку вирішувалися по-різному.

Так, для англо-американської правової системи, на відміну від романо-германської, характерним є настання кримінальної відповідальності з більш раннього віку, зокрема в Англії – з 10 років, в США та Австралії – з 10 років. Проте, оскільки дві останні держави є федераціями, то залежно від конкретного штату цей вік може кардинально відрізнятись. Так, наприклад, у Техасі, особу можна притягнути до кримінальної відповідальності тільки з 15 років [4, с. 259].

Водночас романо-германській правовій системі, яка сформувалася під сильним впливом римського права, як зазначає Ю. А. Задорожний, характерне формування правового статусу неповнолітніх відповідно до періодизації, яка була властива ще Стародавньому Риму. Як наслідок, практично для всіх країн, які належать до цієї правової системи, властиве настання кримінальної відповідальності з більш пізнього віку. Так, наприклад, у Франції – з 13 років, а в Німеччині та Україні – з 14-16 років [8, с. 12].

Відповідно до чинного КК України та КПК України загальний вік притягнення до кримінальної відповідальності становить 16 років, тоді як за окремі види злочинів передбачається настання відповідальності з 14-річного віку. Проте значна частина вчених та правників висуває ідею про зменшення цього віку. Власне вже більше 100 років назад, законодавство дореволюційної Російської імперії, а отже, України XIX – початку XX ст., передбачало настання кримінальної відповідальності по суті з 10 років [2; 6, с. 12].

З огляду на сучасний етап розвитку нашого суспільства та на ту кількість кримінальних правопорушень, які вчиняють неповнолітні, ми цілком погоджуємося з думкою В. В. Горошко, який вважає за необхідне встановити можливість настання кримінальної відповідальності з 11 років. Водночас потрібно розуміти, що особи, які не досягнули цього віку, в жодному разі не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Проте, вважаємо за доцільне взяти до уваги позицію О. Смаглюка та А. Павловської щодо того, що встановлення вікових меж настання кримінальної відповідальності має ґрунтуватися насамперед на існуючих у суспільстві уявленнях та переконаннях про здатність більшості його членів розуміти значення своїх дій та їхніх наслідків з моменту досягнення ними певного конкретного віку [4, с. 259].

Незважаючи на те, що в ч. 14 ст. 31 КПК України чітко передбачено, що кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи може здійснювати винятково той суддя, який відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» уповноважений на здійснення такого провадження. Крім цього, законодавець чітко зазначає, що у випадку, коли таке кримінальне провадження щодо неповнолітнього має відповідно до ст. 31 КПК України здійснюватися судом колегіально, то під час розгляду такої справи головою має бути тільки такий суддя, який уповноважений здійснювати таке провадження відповідно до вже вищезгаданого Закону [2; 7, с. 78].

Однак, чинним кримінально-процесуальним законодавством чомусь зовсім не передбачено, наприклад, вимоги щодо слідчого судді чи інших суддів колегії, яка розглядає кримінальне провадження щодо неповнолітнього. Тобто логічно можна зробити висновок, що суддями в такій ситуації можуть бути будь-які, не обов'язково ті, які відповідають критеріям раніше згаданого Закону. Проте чи не порушуватиме це інтереси неповнолітньої особи? Ми вважаємо, що більш доцільно було б, якби слідчий суддя, а також усі

судді колегії без винятку відповідали таким самим вимогам, як передбачені щодо судді та голови у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб, які передбачені раніше згаданим Законом. Адже неможливо бути компетентним у всьому, проте бути спеціалістом в окремій більш вузькій сфері діяльності – це дійсно цінно [3, с. 119].

Крім цього, ми погоджуємося з думкою І. Я. Фойницького, який ще у ХІХ ст. висував ідею більш ширшу, яка охоплювала формування спеціальної категорії суддів, які брали би участь у судовому провадженні щодо неповнолітніх. Він виступав за створення окремих судів, які мали би розглядати справи, пов'язані винятково з неповнолітніми, та в спеціальному порядку, більше пристосованому саме для потреб цієї категорії осіб. Така ідея реалізована в численних високорозвинених країнах світу, зокрема в США, Німеччині, Франції, Бельгії та ін. Саме в цих країнах сьогодні існують спеціалізовані суди, які розглядають кримінальні провадження щодо неповнолітніх у формі – ювенальної юстиції. Такий зарубіжний досвід надзвичайно цінний для нашої держави. Оскільки діяльність таких судів вченими-юристами та незалежними спостерігачами оцінюється на надзвичайно високому рівні [5, с. 11].

Тому ми вважаємо, що кінцевим результатом реформ щодо здійснення правосуддя щодо неповнолітніх у кримінальних провадженнях має бути саме створення в Україні цілої системи таких спеціалізованих судів. Крім цього, особливою вимогою до таких суддів, на нашу думку, має бути обов'язкова наявність як юридичної, так і педагогічної освіти.

Власне варто зауважити, що коло осіб, які спеціально уповноваженні розглядати кримінальні провадження щодо неповнолітніх, не закінчується тільки тільки на суддях. Так, наприклад, у ч. 2 ст. 484 КПК України чітко передбачено, що досудове розслідування, в якому підозрюваним чи обвинуваченим є неповнолітня особа, у т. ч. якщо воно здійснюється щодо декількох осіб, де хоча б одна з них – неповнолітня, обов'язково має здійснювати винятково слідчий чи дізнавач, який спеціально уповноважений керівником відповідного органу досудового розслідування, якому він підпорядковується, на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх [2; 5, с. 225].

Проте, на жаль, чинним законодавством не визначено більш чітких критеріїв, яким мав би відповідати такий «ювенальний слідчий / дізнавач». Тому ми погоджуємося з думкою О. П. Заворіни, яка вважає, що «слідчий (дізнавач) повинен мати достатній рівень психологічної та педагогічної освіти, а у разі відсутності вказаної освітньої підготовки зобов'язаний пройти курси підвищення кваліфікації, під час якої обов'язково охопити галузі знань вікової педагогіки та психології». Крім цього, ми вважаємо, що цілком доцільним було б, якби такі слідчі та дізнавачі ефективно використовували комп'ютерні технології для швидкого та якісного аналізу та моніторингу найпопулярніших серед неповнолітніх [8, с. 232–233]:

- соціальних мереж, таких як: Instagram, Twitter, Facebook;
- месенджерів (Telegram, WhatsApp, Viber);
- відеохостингу – YouTube;
- інших сайтів безпосередньо в мережі Інтернет.

Все це дасть змогу створити окрему групу спеціально підготовлених слідчих та дізнавачів, які виконували би свої обов'язки більш ефективно та якісно, завдавши неповнолітній особі найменше негативного впливу на її психологічний стан та здоров'я. Крім того, такий високий рівень кваліфікації слідчих, дізнавачів позитивно впливатиме на репутацію насамперед самої правоохоронної структури та держави загалом як серед всього населення країни, так і перед усім міжнародним суспільством [6, с. 42–43].

Водночас у чинному законодавстві чітко передбачено, що тільки прокурор, який спеціально уповноважений на розгляд справ щодо неповнолітніх, тобто так званий «ювенальний прокурор», має право брати участь у таких кримінальних провадженнях. Оскільки навіть сьогодні, під час війни, тобто під час дії воєнного стану, законодавець передбачив, що дії положень ч. 2 ст. 484 та ч. 14 ст. 31 КПК України, можуть в окремих випадках не застосовуватися. Саме у разі наявності об'єктивних обставин, які по-суті виключають саму можливість участі дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх [7, с. 78].

Така виключна обов'язковість вимагає детальної регламентації. Зокрема, ми вважаємо, що насамперед необхідно більш детально конкретизувати вже раніше згадане поняття «ювенального прокурора», яке хоча неодноразово використовувалося та використовується в наказах Офісу Генерального прокурора, проте досі не закріплене на відповідному рівні в КПК України. Свою увагу ми звертаємо на дисертацію вченого-практика В. І. Ольнешанецького, який пропонує надзвичайно влучне та обширне визначення для поняття «ювенальний прокурор». Так, на думку науковця, це система органів прокуратури, яка, відповідно до Конституції та законів України, здійснює від імені держави визначені функції з метою захисту прав,

свобод та інтересів неповнолітніх, які потрапили в конфлікт із законом, з чим повністю погоджуємось [2; 8, с. 229].

Висновки.

1. Визначено зміст загальних процесуальних особливостей, закріплених вучинному КПК України, які стосуються проведення кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб у співвідношенні із загальним провадженням.

2. Встановлено, до яких саме видів кримінальних проваджень можуть бути застосовані спеціальні норми щодо неповнолітніх.

3. Проаналізовано особливості застосування заходів забезпечення власне щодо неповнолітніх осіб. Зроблено висновок, що законодавець особливу увагу має приділяти саме тим заходам забезпечення, які найбільше обмежують та потенційно можуть порушувати права, свободи та законні інтереси дитини.

4. Встановлено, що чинним законодавством передбачено альтернативні заходи, які часто застосовуються до неповнолітньої особи, замість її тримання під вартою до початку розгляду справи у суді.

5. Досліджено зарубіжний досвід багатьох країн (романо-германської, так і англо-американської правових систем) щодо суперечного питання щодо віку, з якого особу можуть притягнути до кримінальної відповідальності. Вважаємо, що доцільно знизити цей вік в українському законодавстві з 14-ти до 11-ти років у зв'язку із збільшенням злочинності та підвищення рівня свідомості у суспільстві.

6. Вважаємо, що необхідно реформувати українську судову систему, а саме: створити на зразок досвіду Німеччини, Франції та Бельгії спеціальні суди, які розглядали винятково справи, пов'язані з неповнолітніми. Усі судді таких судів, були б належно підготовленні, а самі установи – обладнані власне для розгляду судових справ, де брали б участь неповнолітні особи.

7. Переконані в необхідності закріпити в чинному законодавстві вичерпний перелік умов, необхідних для отримання посади ювенального слідчого, дізнавача чи прокурора, головною з яких має бути наявність педагогічної освіти.

8. Розглянувши думки багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, переконані, що необхідно на державному рівні створити спеціальний курс підготовки для слідчих та дізнавачів, який вони мають пройти перед тим, як обіймуть посаду ювенального спеціаліста.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.02.2023).
2. Кримінально процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.02.2023).
3. Булдакова К. Е. Застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Право та державне управління. Кримінальний процес та криміналістика*. Київ, 2022. Вип. № 3. С.116–121.
4. Горошко В. В. Інститут кримінального провадження щодо неповнолітніх як вимога демократичної держави. *Південноукраїнський правничий часопис. Організаційно-правові аспекти досудового слідства*. Одеса, 2022. Вип. № 1-2. С. 257–261.
5. Заворіна О. П. Деякі особливості порядку кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Процесуальне та технічно-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. Харків, 2019. С. 225–227.
6. Колмиков В. В. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх. Кваліфікаційна робота випускника освітнього ступеня «магістра» за освітньо-професійною програмою «Правоохоронна діяльність». Київ, 2020. 94 с.
7. Максименко О. В. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (м. Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ, 2022. С. 77–78.
8. Мерімеріна І. Реалізація повноважень прокурора під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальний процес*. Київ, 2021. № 5. С. 228–234.
9. Савченко А. В., Бабой А. М. Особливості кримінально-процесуального провадження в справах про злочини неповнолітніх. *Журнал наукових студентських праць «Управління, адміністрування та право: проблеми, тенденції, досягнення»*. Вінниця, 2021. Вип. № 4. С. 411–416.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]* vid 28.06.1996 r. Data onovlennia: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. *Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]* vid 13.04.2012 r. Data onovlennia: 05.02.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
3. Buldakova K. E. (2022). Zastosuvannia praktyky Yevropejskoho sudu z prav liudyny u kryminalnykh provadzhenniakh schodo nepovnlitnykh [Application of the practice of the European Court of Human Rights in criminal proceedings against minors]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia - Law and State Management*, 3, 116-121 [in Ukrainian].
4. Horoshko, V. V. (2022). Instytut kryminalnogo provadzhennia schodo nepovnlitnykh iak vymoha demokratychnoi derzhavy [Institute of criminal proceedings against minors as a requirement of a democratic state]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys. Orhanizatsijno-pravovi aspekty dosudovoho slidstva - South Ukrainian legal journal. Organizational and legal aspects of pretrial investigation*. Odesa, 1-2, 257–261 [in Ukrainian].
5. Zavorina, O. P. (2019). Deiaki osoblyvosti poriadku kryminal'nogo provadzhennia schodo nepovnlitnykh [Some features of the procedure of criminal proceedings against minors]. *Protsesualne ta tekhnichno-kryminalistychno zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia - Procedural and technical forensic support of pre-trial investigation*. Kharkiv, 225–227 [in Ukrainian].
6. Kolmykov, V. V. *Osoblyvosti kryminalnogo provadzhennia schodo nepovnlitnykh [Peculiarities of criminal proceedings against minors]*. Kvalifikatsijna robota vypusnyka osvithnoho stupenia «mahistra» za osvithno-profesiinuiu prohramoiu «Pravookhoronna diialnist». Kyiv [in Ukrainian].
7. Maksymenko, O. V. (2022). Osoblyvosti kryminalnogo provadzhennia schodo nepovnlitnykh v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Peculiarities of criminal proceedings against minors under martial law in Ukraine]. *Problemy kvalifikatsii ta rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen v umovakh voiennoho stanu: materialy nauk.-teoret. konf. - Problems of qualification and investigation of criminal offenses under martial law: scientific and theoretical materials. conf.* (m. Kyiv, 26 trav. 2022 r.). Kyiv, 77–78 [in Ukrainian].
8. Merimerina, I. (2021). Realizatsiia povnovazhen prokurora pid chas zastosuvannia zakhodiv zabezpechennia kryminal'nogo provadzhennia schodo nepovnlitnykh osib [Implementation of the powers of the prosecutor during the application of measures to ensure criminal proceedings against minors]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law*, 5, 228–234 [in Ukrainian].
9. Savchenko, A. V. & Baboj, A. M. (2021). Osoblyvosti kryminalno-protsesualnogo provadzhennia v spravakh pro zlochyny nepovnlitnykh [Peculiarities of criminal procedural proceedings in cases involving crimes by minors]. *Upravlinnia, administruvannia ta pravo: problemy, tendentsii, dosiahnennia - Management, administration and law: problems, trends, achievements*. Vinnytsia, 4, 411–416 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.06.2023